

לחצים ועיכובים, אך לא אסטרטגיה בינלאומית לעצירת הגרעין האיראני

אמילי לנדאו

בעוד ההתקוממויות העממיות שסחפו את המזרח התיכון מאז תחילת שנת 2011 נמצאות במרכז סדר היום האזורי וממקדות את תשומת הלב התקשורתית, משבר הגרעין האיראני לא נעלם מהזירה. יתר על כן, הבעיות שמקשות על הקהילה הבינלאומית לפעול ביעילות כדי לעצור את איראן בחתירתה ליכולת גרעינית צבאית מהוות המשך של תהליך בן כמעט עשור, שהתאפיין בהרבה מאד ניסיונות כושלים ונסיגות לאחור. לפיכך, ההתקדמות המעטה שנרשמה לאחרונה בהתמודדות עם הפעילות הגרעינית של איראן מובנת היטב בהקשר של אותה דינמיקה בעייתית, ולא כתופעת לוואי של הסטת תשומת הלב הבינלאומית מאיראן אל עבר ההתפתחויות הדרמטיות באזור. גם אם ההתפתחויות של שנת 2011 בעולם הערבי לא היו מתרחשות, הקהילה הבינלאומית הייתה עומדת, קרוב לוודאי, מול אותם קשיים במאמציה לעצור את איראן. איראן, מצדה, דבקה בדרך ההתרחס הגרעינית. למרות שתכנית הגרעין נתקלה בעיכובים עקב סנקציות וחבלות, ממשיכה איראן ובונה את מאגר האורניום המועשר שלה, מקדמת, ככל הנראה, את עבודתה על המרכיבים הצבאיים של תוכניתה הגרעינית, ובסך הכל צועדת עקב בצד אגודל לקראת השגתה של יכולת גרעינית צבאית.¹ תחילתו של פרק זה היא בדיון במאמצים הבינלאומיים לעצור את איראן בתחום הגרעין, אשר התבצעו במהלך 2010-2011. בהמשכו יוערך, על בסיס ניתוח הדינמיקה הנוכחית, האם מציאותי לצפות שבאמצעות משא ומתן ניתן יהיה להביא את איראן לזנוח את שאיפותיה הגרעיניות. כן ייבחנו מקומה של איראן מול ההתקוממויות במדינות ערב מאז תחילת שנת 2011, ושאלת השפעתן של התפתחויות אלו על הלך המחשבה של ארצות הברית ומדינות ה-P5+1 ביחס לאיראן ולשאיפותיה הגרעיניות. בהמשך תיסקר בקצרה האופציה הצבאית, לאור התפתחויות שהתרחשו במהלך

2010-2011 ואשר העלו שוב על סדר היום את השאלה האם ישראל עלולה לשקול נקיטת פעולה צבאית נגד מתקני הגרעין של איראן. הפרק יסוכם בהערכת היתכנותה של מדיניות אמריקאית להכלת איראן בעלת יכולת גרעינית צבאית (containment), אם ייכשלו כל המאמצים לבלום אותה בדרכה אל הפצצה.

סנקציות וחבלות: טקטיקות נבחרות ל-2010-2011

כאשר הסתיימה שנת 2009 ללא כל התקדמות במדיניות ההתקרבות לאיראן שנקט הנשיא אובמה, החל הממשל האמריקאי, בששת החודשים הראשונים של שנת 2010, לפעול לגיבוש תמיכה בינלאומית רחבה ללחץ נוסף על איראן המתגרענת. האסטרטגיה החלה לשאת פרי בקיץ 2010, בהגברת האינטנסיביות של המאמצים הבינלאומיים ללחוץ על איראן ולעכב את התקדמותה בתחום הגרעיני, וזאת בעיקר באמצעות סנקציות כלכליות ולוחמה קיברנטית. אמנם, אין ביכולתן של סנקציות וחבלות לבדן לעצור את תוכנית הגרעין של איראן, אבל הן יכולות להעניק תוספת זמן למאמצים הבינלאומיים המכוונים לשכנע אותה לשנות כיוון בתחום הגרעין.

הסנקציות עליהן הוחלט באו"ם ביוני 2010,² והסנקציות החד-צדדיות שארצות הברית, האיחוד האירופי, קנדה, אוסטרליה, יפן ודרום קוריאה אימצו בעקבות החלטה זו, עוררו תקוות חדשות שההתמודדות הבינלאומית עם איראן תהיה מתואמת ואפקטיבית יותר מבעבר. סנקציות אלו היו מחמירות ומרחיקות לכת יותר מקודמותיהן, והתמיכה הרחבה לה זכו שידרה מסר בינלאומי החלטי ומתואם יותר כלפי איראן. אמנם, אין הסכמה גורפת לגבי האפקט המדויק שהיה לסנקציות על איראן, אך ההערכה הרשמית של ארצות הברית היא שהן גרמו לאיראן הן רמה מסוימת של קשיים כלכליים והן עיכובים בתוכנית הגרעין.³

זמן קצר לאחר ההחלטה על החרפת הסנקציות, דווח לראשונה בתקשורת על חדירה של וירוס התולעת רב העוצמה Stuxnet למערכת המחשבים האיראנית.⁴ נראה שווירוס זה גרם לנזק בלתי הפיך לקרוב ל-1,000 סרכוזות במתקן ההעשרה בנתאנו. הצורות השונות של חבלה שהופעלו נגד התוכנית הגרעינית של איראן, שבדרך כלל אפופות סודיות – מתקפות קיברנטיות, חיסולים ועריקות של מדענים איראניים – מצאו את דרכן למרכז תשומת הלב של התקשורת בסוף שנת 2010 ותחילת שנת 2011.⁵ ראש המוסד לשעבר, מאיר דגן, הדגיש במרומוז את מאמצי החבלה החשאיים כאמצעים מועדפים לדחיית התוכנית הגרעינית של איראן, כאשר הצהיר בתחילת 2011 שאיראן תזדקק לזמן רב מהמוערך כדי להגיע ליכולת גרעינית צבאית, ושלמעשה היא לא תשיג

את היעד של פיתוח פצצה גרעינית לפני שנת 2015. הערכה זאת לגבי יעילותן של פעולות החבלה עמדה גם בבסיס תשובתו לשאלה האם על ישראל לתקוף את איראן צבאית, כשאמר שמדובר "בדבר הכי מטופש" ששמע אי פעם.⁶

האפקט המצטבר של אמצעי הלחץ השונים על איראן, ובמיוחד ההצלחה המרשימה של הטלת סנקציות חריפות יותר עליה, הובילו לנטייה מצערת במערב להתמקד במאמצים אלה כמטרה בפני עצמה, וזאת למרות שקיימת מודעות לכך שהם אינם מספיקים כדי לשכנע את איראן לשנות את דרכה. עדיין, הדיונים על הצלחת הסנקציות לבדד את איראן ולהכיל אותה בדרך כלל אינם כוללים התייחסות לשאלה כיצד ניתן לתרגם את מומנטום הלחץ שיצרו הסנקציות לעמדת מיקוח טובה יותר כלפי איראן במשא ומתן עימה על תוכניתה הגרעינית.

נטייה זו משתקפת (כנראה שלא במתכוון) בתיאורו של אחד ממנתחי מדיניותו של ממשל אובמה כלפי איראן. לדברי הפרשן, הממשל "הגביר את הלחץ [על איראן] באמצעות סנקציות קשוחות, חתר תחת תוכנית הגרעין של איראן באמצעות חבלה ופעולות סמויות, הרגיע בעלות ברית [של ארצות הברית] באזור, ובאופן כללי הצליח להרוויח זמן, ובה בעת המשיך לקוות לפתרון דיפלומטי שיבלום את המאמץ המיוחד לאיראן להשיג נשק גרעיני או לשינוי פוליטי בתוך איראן".⁷ כאן טמונה הבעיה. אם ארצות הברית (וחברות ה-P5+1) אכן נחושות להשיג פתרון למשבר דרך משא ומתן עם איראן, יהיה עליהן לפעול במתכוון ותוך נקיטת יוזמה. דבקות ב"תקווה" להגיע להסכם עם איראן באמצעות משא ומתן, לא תשיג את התוצאה הרצויה.

המשא ומתן: שני סבבים לשום מקום – דצמבר 2010 – ינואר 2011

התיאור הפסימי של עמדתו של ממשל אובמה כלפי משא ומתן עם איראן הוא, במידה רבה, השתקפות של חוסר התזוזה בחזית זו ושל בעיות שנחשפו בשני סבבי השיחות האחרונים – בראשית דצמבר 2010 בג'נבה ובסוף ינואר 2011 באיסטנבול. דבר לא הושג בשתי הפגישות הללו, אם כי לכישלון נלווה מסר אחד חיובי: מדינות ה-P5+1 הוכיחו שהן עמידות יותר מבעבר בפני ניסיונותיה של איראן להרוויח זמן באמצעות שיחות סרק. שני הסבבים הסתיימו במהירות, לאחר שהתברר שלאיראן אין כל כוונה להידרש לנושא הגרעיני; יתרה מזו, במאי 2011 מסרה הממונה על מדיניות החוץ באיחוד האירופי, קתרין אשטון, תגובה קצרה למכתבו של הנושא ונותן מטעם איראן בדבר חידוש המשא ומתן, כשקבעה כי מה שנכלל במכתבו "אינו מצדיק פגישה נוספת".⁸

אולם, הממד השלילי בשיחות עם איראן הוא שמדינות ה-P5+1 לא נקטו מלכתחילה צעדים שעשויים היו לשפר את עמדת המיקוח שלהן במשא ומתן. מדובר בצעדים שנוגעים יותר למסגרת השיחות (framing) ולסוגיות של העמדה (posturing) מאשר לתוכן עצמו, אך אין להקל ראש בחשיבות ה-framing, במיוחד לאור המאמצים שאיראן עצמה מקדישה להיבט זה של המשא ומתן. הצלחות בקביעת מסגרת השיחות (מועד, מיקום, תנאים) הן הפגנת עוצמה, ויכולות להיתרגם להצלחות גם במיקוח על תכנים. לא המערב, אלא איראן הייתה זו שהכתיבה את עיצובה של מסגרת המשא ומתן. איראן היא שקבעה את לוח הזמנים של הפגישה הראשונה בדצמבר (לאחר עיכובים חוזרים ונשנים), וניסתה להיות הגורם המוביל גם בקביעת סדר היום שלה. אמנם, היא לא הצליחה לקבוע את מקום המפגש בפעם הראשונה, אבל הסבב השני התנהל באיסטנבול, כפי שרצתה. איראן גם הציבה, עוד בשלבים הראשונים, תנאים מקדימים לשיחות, ובכללם דרישה שהמערב יתייחס לסוגית היכולת הגרעינית של ישראל.⁹ מדינות ה-P5+1 דחו תנאים מקדימים אלה, אך עצם השימוש שאיראן עשתה בשפת התנאים המקדימים נועד למצב אותה כצד שידו על העליונה בדינמיקת המשא ומתן. קתרין אשטון התמנתה לעמוד בראש צוות המשא ומתן מטעם מדינות ה-P5+1, אך היא בעלת ניסיון מועט, אם בכלל, בסוג זה של משא ומתן. הניסיון הקודם שלה היה בהתדיינות בתוך האיחוד האירופי, והיא לא נטלה חלק בסבבים קודמים של התדיינות עם איראן – מדינה שמתנהלת בתחכום במשא ומתן, תוך שימוש בטקטיקות של השהייה ו"משחק על הזמן". לפיכך, הקהילה הבינלאומית חייבת להציב את הנושא ונותן המוכשר ביותר מצידה בחזית מול איראן, בעיקר כאשר יש חשיבות מהמעלה הראשונה לממד הזמן. העדרה של אישיות אמריקאית חזקה ובעלת יכולת הובלה והנהגה במשא ומתן עם איראן, גם היא לא פעלה לטובת ה-P5+1.

האם משא ומתן יכול לעצור את איראן?

השאלה הבלתי נמנעת היא: האם יש עדיין סיכוי שמשא ומתן עם איראן יצליח להביא לשינוי כיוון בכל הנוגע לתוכנית הגרעין שלה? האם משא ומתן הוא עדיין אופציה אפשרית לטיפול במשבר הגרעיני אתה? תיאורטית, התשובה היא חיובית. מעשית, קשה לדמיין את איראן מנהלת משא ומתן רציני ומעדיפה אותו על פני הדינמיקה הנוכחית – אלא אם יחולו שינויים מפליגים בזירה. האופציות שעומדות בפני איראן בנקודת זמן זו הן או הסכמה לנהל משא ומתן שיוביל לויתור על היותה מדינה גרעינית (בתמורה להטבות כלכליות ולקבלתה על ידי הקהילה הבינלאומית), או המשך התקדמות לעבר

המטרה של השגת יכולת גרעינית צבאית, בעודה סובלת מקשיים כלכליים מסוימים. "הגביע הקדוש" הגרעיני הוא העדפתה הברורה של איראן בעת הזו, ומשהו משמעותי מאד יצטרך להתרחש כדי שתשנה את חישובי העלות-תועלת שלה בעניין זה. נראה שאם השינויים של העת האחרונה במזרח התיכון יסתיימו **שלא** לטובת איראן, והיא תמצא את עצמה עומדת מול מדינות ערביות חדשות נמרצות יותר, שיציבו אתגר בפני מעמדה האזורי, תתעצם נחישותה של איראן להשיג יכולת גרעינית צבאית, כאמצעי לרכוש מחדש עליונות אזורית ולבצרה היטב.

אימוץ אסטרטגיית משא ומתן אפקטיבית יותר מול איראן יהיה כרוך בשינויים בגישת המערב. בראש ובראשונה, יידרש שינוי בתפיסת ארצות הברית את דרך ניהול המשא ומתן עם איראן. בעת הזו, השפה המקובלת בה משתמשים נציגים אמריקאים כאשר הם דנים באופציות דיפלומטיות היא של "הידברות" ו"בניית אמון". יהיה צורך להחליף גישה זו בהבנה שמשא ומתן עם איראן בנושאים גרעיניים יתנהל על פי דינמיקה של מיקוח קשוח וקשה. הממשל האמריקאי יצטרך גם להפנים (ולשקף זאת במדיניותו), שבעוד שהמערב תלוי בצורה קריטית במשא ומתן כדי להשיג את מטרתו לעצור את איראן מהשגת יכולת גרעינית צבאית, לאיראן עצמה אין כל צורך אמיתי לנהל משא ומתן כדי להגיע למקום שאליו היא רוצה להגיע. לאיראן, המשתמשת בדינמיקת המשא ומתן כטקטיקה להרוויח זמן, אין כל צורך בהסדר מוסכם. בכל מקרה, לו הייתה שוקלת לנהל משא ומתן ברצינות, היא הייתה וודאי מחכה עד להפיכתה למדינה גרעינית, כשעמדת המיקוח שלה תהיה משופרת במידה ניכרת. משום כך, אין תמריץ כלשהו מבחינתה להיכנס למשא ומתן אמיתי לפני שהיא משיגה מעמד כזה. חוסר הסימטריה בין הצדדים באשר למידת התלות שלהם במשא ומתן מעניק לאיראן יתרון מבני עצום על פני אלה הרוצים לעצור אותה באמצעותו. שינוי ההשקפה של איראן ביחס לכדאיותו של משא ומתן – כלומר יצירת עניין אצל איראן לפתוח מיד במשא ומתן רציני על הסדר – הוא האתגר הקשה ביותר העומד בפני הקהילה הבינלאומית.

שכנוע איראן שיש צורך אמיתי בשינוי כיוון, כאשר נראה שהכיוון הנוכחי פועל היטב מבחינתה, ידרוש קודם כל לחץ מסיבי עליה. לאחר כישלון היוזמה הדיפלומטית של הנשיא אובמה משנת 2009, מדובר באמצעי שקל קצת יותר להפעילו. למעשה, הסנקציות של קיץ 2010 הן ביטוי למרכיבי לחץ שכבר הופעלו. אבל לא די בכך: יהיה צורך לנקוט צעדים נחושים נוספים, שיעבירו למנהיגים האיראניים את המסר כי פעולות צבאיות הינן אופציה מעשית וכי ארצות הברית רצינית בהעלאתה.

גורם נוסף שיש לתת עליו את הדעת כדי שהמשא ומתן עם איראן יהיה אפקטיבי יותר, הוא שיש להעמיד מול איראן ישות אחת, מאוחדת ונחושה. מדינות ה-P5+1 אינן עומדות בדרישה זו, משום שהן מפולגות ביניהן ביחס לנושאים רבים הנוגעים לאיראן, ובראשם עצם ההכרח לנקוט אמצעים כדי לרסן את השאיפות הגרעיניות שלה, וכן ביחס למהותם של אמצעים אלה. ארצות הברית היא בחירה טובה יותר לצורך זה, ואם תקבל על עצמה את תפקיד הנושא ונותן העיקרי עם איראן, היא תצטרך לשדר שהיא זו ה"אוחזת בהגה". לבסוף, יש צורך לגבש מתאר של עסקה סבירה עם איראן, והחשיבה בכיוון זה חייבת לקחת בחשבון שגם על איראן להרוויח משהו בתמורה. המשא ומתן לא יכול להיות עסקה של "הכל או לא כלום"; יש להתאמץ ולבנות מרווח לפתרון win-win, שבו שני הצדדים יוצאים נשכרים.

לרוע המזל, אין כיום הרבה מקום לאופטימיות באשר לשינוי הכיוון הנדרש. אין סיבה להאמין שארצות הברית תאמץ קווים מנחים אלה ותפעל על פיהם, ולכן יש מעט מאד מקום לתקווה שהדינמיקה הנוכחית הבעייתית תשתנה, או שתגובש יוזמה למשא ומתן אפקטיבי יותר בין ארצות הברית (או ה-P5+1) ובין איראן.

האירועים הסוערים במזרח התיכון

אשר להתקוממויות הדרמתיות שאתגרו משטרים עריצים במדינות ערב ברחבי המזרח התיכון, לאלה היו השלכות מגוונות בכל הנוגע לאיראן, ובכלל זה לתוכנית הגרעין שלה. ההתקוממויות מהוות אתגר למשטר הנוכחי באיראן מסיבות ברורות. למרות שמנהיגים איראניים ניסו להשפיע על מהלך האירועים ולתמוך בגילויי המחאה במדינות ערביות על ידי הצגתן כרצון של העמים הערביים ללכת בעקבות המהפכה האסלאמית באיראן מ-1979, מסר זה לא חלחל לעולם הערבי. הדיכוי הברוטאלי של גילויי מחאה עממית באיראן עצמה, הן ב-2009 והן בזמן האחרון, כמו גם המוסר הכפול שאיראן אימצה ביחס להתקוממות שפרצה בסוריה – בעלת הברית הערבית היחידה של איראן, וחוליה מקשרת חשובה לחזבאללה – מצביעים על הצביעות שבדרישתה ממשטרים ערביים "לאפשר לעם לומר את דברו". גורם מרכזי אשר ככל הנראה עוצר את התפשטות המחאה באיראן עצמה הוא חששם של בני העם האיראני מתגובה אלימה של המשטר.

במונחים אזוריים רחבים יותר, איראן מקווה לנצל התפתחויות וחולשות אזוריות אפשריות לטובתה – אולם עד כה מומשה תקווה זו במידה מוגבלת בלבד. שינויים במדינות המפרץ הערביות יכולים להועיל לאיראן, והערכה זו מסבירה את יחסה

לאירועים בבחריין. אין ראיות לכך שאיראן סייעה לעורר את השיעים בבחריין למחות נגד המשטר, אך היא ידעה שהמתחולל שם יכול לפעול לטובתה. ערב הסעודית, מצדה, נקטה פעולה נחרצת על מנת לסייע למשטר בבחריין לעצור את ההפגנות שם, מה שהעמיד אותה בעימות מול איראן. התפתחות זו הגבירה את החשש ש"המלחמה הקרה" בין שתי הישויות האזוריות כבדות-המשקל תהפוך לסכסוך אליים. השינוי בזירה המצרית פועל מצד אחד לטובת איראן, בעיקר על רקע הדיבורים על שיפור היחסים הבי-לטרליים בין איראן למצרים ומשום שמצרים מרחיקה את עצמה במידה מסוימת מישראל. אולם במובן אחר, מצרים אסרטיבית יותר תהווה אתגר לאיראן במונחים של בכורה והובלה אזורית. בתחילת אפריל תקף ראש ממשלת לבנון סעד חרירי בחריפות את איראן וטען שהיא גורמת נזק לרקמה החברתית באזור. לדעתו, אחד האתגרים המרכזיים שבפני החברות הערביות הוא הניסיון של איראן להתערב פוליטית, צבאית וכלכלית בהן. איראן, מצדה, הגיבה לדבריו אלה באמירה שחרירי נמצא תחת השפעת ארצות הברית וישראל.¹⁰

כללית, נראה שהתמקדות תשומת הלב הבינלאומית בהתקוממויות בעולם הערבי גרמה להסטת תשומת הלב מאיראן, לפחות באופן זמני. אבל אם יורדים לעומקם של דברים, איראן נמצאת בלב העניינים בשל ההשלכות האזוריות של ההתרחשויות. עבור ארצות הברית, יש אינדיקציות ברורות לכך, שהשאלה אם איראן עומדת להרוויח או להפסיד מכל מקרה של התקוממות פנימית בעולם הערבי, הינה בעלת חשיבות מרכזית בתגובותיה לאירועים, במיוחד לאחר מה שהתרחש במצרים.¹¹

נראה שהכוח הצבאי הבינלאומי שהופעל נגד לוב בעקבות ההתקוממות העממית בה הוכיח למדינות בעלות פוטנציאל של פיתוח יכולת גרעינית, שהליכה בדרך הישר והגעה להסכם עם המערב על עצירת תוכניות לפיתוח נשק להשמדה המונית אינן ערובה לכך שתזכינה לחסינות מפני התקפה עתידית עליהן. יתירה מכך, העסקה שלוב עשתה ב-2003, שבה ויתרה על האופציה של נשק להשמדה המונית (כולל נשק גרעיני), היא אשר שללה ממנה את מה שעשוי היה להפוך ליכולת הרתעה אולטימטיבית שלה כנגד התקפה כזו. מסקנה זו מבוססת על ההנחה (שקרוב לוודאי שהיא נכונה), שדימוי גרעיני של מדינה מבטיח לה חסינות יחסית מפני התקפה. בהתאם לכך, לאיראן (ולקוריאנה הצפונית) יהיה תמריץ הרבה יותר גדול להיצמד לתוכניותיהן; אמנם שתי המדינות אינן זקוקות לתמריצים נוספים, אך המקרה של לוב נתן, ללא ספק, תוקף לדרך החשיבה שלהן.

מנקודת המבט של הקהילה הבינלאומית, המסר של המקרה של לוב היא הסכנה שאיראן תצליח להשיג חסינות מפני התקפה צבאית, או אף מפני ביטויים פחות

קיצוניים של כפייה בינלאומית. הדחיפות לעצור את איראן מלהגיע למצב כזה נעשתה, אפוא, מובנת עוד יותר, אך השאלה האם תחושת הדחיפות תתורגם למדיניות אפקטיבית יותר נותרה עדיין פתוחה.

לבסוף, נותרה השאלה האם, לאור המאבקים הפנימיים המתחוללים במדינות שונות במזרח התיכון, חל שינוי בעמדות הבינלאומיות כלפי הרעיון של שינוי משטר כ"פתרון" אפשרי למשבר הגרעין האיראני. העובדה שכמה מההתקוממויות הצליחו לסלק מנהיגים עריצים (גם אם לא הביאו לשינוי משטר למעשה) העניקה יתר לגיטימציה ואופק פוליטי לרעיון של שינוי משטר. נראה כי יש כיום התמקדות גדולה יותר בשאלת הסיכוי לחולל שינוי משטר גם באיראן, למרות שארצות הברית לא הצהירה על כך בגלוי, ובמקרה הטוב מדובר במסר עמום. בעקבות המקרה של עיראק, עצם השימוש במונח "שינוי משטר" נוטה להעלות דימויים שליליים של שינוי שנכפה על מדינה מבחוץ. לפיכך, השימוש במושג "תמיכה חזקה ופעילה יותר במחאה דמוקרטית" עשוי להיות בעל סיכוי טוב יותר להפוך למדיניות המוצהרת של ארצות הברית.

ישראל: קרובה יותר למתקפה צבאית?

ג'פרי גולדברג, במאמרו רב ההשפעה שהתפרסם בכתב העת *The Atlantic* בספטמבר 2010, העלה על סדר היום הציבורי את סבירותה של מתקפה ישראלית על איראן.¹² הטיעון שהציג היה שההיסטוריה האישית של בנימין נתניהו והאידיאולוגיה שלו לא יותירו לו, בסופו של דבר, כל ברירה אלא לתקוף את איראן, אם שום דבר אחר לא יצליח לעצור אותה בדרכה להשגת נשק גרעיני.

נטייתו של נתניהו להשוות את איראן הגרעינית למצב ששרר בגרמניה הנאצית ידועה היטב, אך יש רבים המבקרים אותו על כך, כולל שר הביטחון אהוד ברק. בתחילת מאי 2011 השיב ברק על שאלת עיתונאי על הצפי שאיראן תטיל פצצה גרעינית על ישראל באומרו: "לא על ישראל ולא על אף אחת משכנותיה של ישראל".¹³ לא הייתה זו הפעם הראשונה שברק התנגד למסר המבהיל של נתניהו. בספטמבר 2009 הוא אמר שאפילו אם איראן תפתח נשק גרעיני, עדיין ישראל יכולה להגן על עצמה. הוא הדגיש אמנם שאיראן גרעינית מהווה סכנה גדולה, אך ביטל את הניסיונות להשוות מצב כזה לגרמניה הנאצית, ובמקום זאת ציין את עוצמתה של ישראל ויכולתה להגן על עצמה.¹⁴ הצהרתו של מאיר דגן בדבר חוסר התבונה שבפעולה צבאית נגד איראן פורשה כניסיון שלו להבליט את העדיפות והיעילות של פעולות חבלה בפרויקט הגרעין האיראני. עם זאת, התזמון של הצהרה זו יוחס גם לחשש המתגבר מצידו של דגן

שנתניהו עלול להיות קרוב יותר להחלטה על תקיפה. קשה לדעת אם אלה היו פני הדברים, אך הערכה מפוכחת של סוגיה זו צריכה לקחת בחשבון, שקבלת החלטה להפעיל עוצמה צבאית נגד איראן תעמיד את נתניהו, קרוב לוודאי, גם מול התנגדות חזקה מצד גורמים משמעותיים בחזית הפנים-ישראלית. בכל מקרה, המרב שאפשר יהיה להשיג באמצעות הפעלת כוח הוא עיכוב כלשהו בתוכנית הגרעין האיראנית, וגם זאת תוך סיכון גבוה לישראל, הן במונחי ביטחון והן במונחים מדיניים. שיגור איומים הרתעתיים מהסוג של "ישראל אינה יכולה לקבל מצב של איראן גרעינית" מציבים סיכון לישראל עצמה, משום שהם מעמידים בספק את אמינותה.

האם ניתן להכיל איראן גרעינית?

החששות הגוברים שאי אפשר יהיה לעצור את איראן בדרכה להשגת הפצצה, הביאו לכך שבאחרונה החלו להישמע בארצות הברית אמירות בנוסח: "אם כל דבר אחר ייכשל, תמיד נוכל לרסן ולהכיל איראן גרעינית".

בהקשר זה יש לתת את הדעת במיוחד על שתי סוגיות.¹⁵ הראשונה היא שאלת אמינותה של ארצות הברית בבואה להרתיע את איראן מלתקוף בנשק גרעיני. לא זו בלבד שהרבה קווים אדומים ומועדים סופיים שהציבה ארצות הברית לאיראן נחצו בשמונה השנים האחרונות של עיסוק במאמציה של איראן להשיג יכולת גרעינית צבאית, אלא שאם איראן אכן תשיג את מטרתה, למרות הצהרות חוזרות ונשנות של הממשל האמריקאי שלא ייתן לכך לקרות, תרד אמינות ארצות הברית בעיני איראן לשפל המדרגה. יש להוסיף לכך פן נוסף של היחלשות אמינותה של ארצות הברית בתחום הצבאי, שהובלט בשנים האחרונות על ידי כמה הצהרות מפי דוברים אמריקאיים רשמיים על כך שהשימוש בכוח צבאי נגד איראן יהיה בעייתי מאד עבורה.¹⁶ הצהרות אלו חיזקו משמעותית דווקא את יכולת ההרתעה של איראן כלפי ארצות הברית, במיוחד משום שהסיבה העיקרית שניתנה לאי שימוש בכוח נגד איראן הייתה החשש שזו תגמול על כך ביד קשה.

עם זאת, נראה כי איראן בכל זאת תירתע מהתקפה ישירה על מדינה אחרת בנשק גרעיני. הסיבה לכך היא שיש הבדל בין יכולת להרתיע מדינה בדרכה לפצצה (יכולת שארצות הברית ומדינות אחרות מן הסתם ייכשלו בה בתסריט של איראן גרעינית) ובין הרתעה נגד שימוש למעשה בנשק גרעיני. איראן תעריך, קרוב לוודאי, שתרחיש של הפעלת נשק גרעיני מצידה יהיה הרסני דיו כדי לעורר תגובה גרעינית, ולפיכך נראה שתירתע מלעשות זאת.

אם מטרתה של איראן בהשגת נשק גרעיני היא לחזק את כוחה ולהרחיב את השפעתה במזרח התיכון, היא אינה צריכה להשתמש בכוחה הגרעיני להתקפה. כל שהיא צריכה לעשות הוא לסמוך על אפקט ההרתעה של יכולתה הגרעינית כדי לבסס את ההגמוניה האזורית שלה. במצב זה, די שאיראן תנקוט שורה של צעדים קצת פחות פרובוקטיביים (במקום צעד אחד בוטה מאד), שכל אחד בפני עצמו לא יהיה קיצוני עד כדי כך שיחייב תגובה גרעינית. צעדים כאלה ייצרו עם הזמן אפקט מצטבר, שמצדו ייצור מציאות חדשה באזור, שתפעל לטובת איראן. בתרחיש כזה, מדיניות של הכלה מצד ארצות הברית לא תהיה רלוונטית.

סיכום

איראן מתקדמת לעבר השגת יכולת גרעינית צבאית. אמנם ננקטים נגדה צעדים, אולם אין על סדר היום אסטרטגיה מגובשת שנראה שביכולתה להסב מגמה זו לאחור. אין בנמצא אסטרטגיית משא ומתן אפקטיבית ולא רצון ממשי לפעולה צבאית נגד איראן, לא בישראל ולא בארצות הברית. הטלת סנקציות ונקיטת אמצעי חבלה יכולות לדחות את התקדמותה של איראן לעבר נשק גרעיני, אך לא לשנות את האינטרס הבסיסי שלה בכך, ומכאן שהן אינן מהוות תחליף לאסטרטגיה שתשכנע אותה לשנות את דרכה. לפיכך, הסתמכות בלעדית על פעולות לבלימת ההתקדמות האיראנית לעבר יכולת גרעינית צבאית – או ראייתן כצעדים שיגרמו לשינוי פנימי באיראן – תהיה משגה חמור.

ההתפתחויות האחרונות במזרח התיכון, אם הן יפעלו לרעת איראן, רק יחזקו את עניינה בהשגת יכולת גרעינית, מתוך הערכה שבכוחה יהיה לשנות את כללי המשחק. שינוי משטר בתוך איראן – אולי התקווה היחידה לצמצום הסכנה הכרוכה בפעילות הגרעינית של איראן – עדיין לא נראה באופק.

הערות

- 1 ראו הדו"ח על איראן של מנכ"ל סבא"א מ-24 במאי 2011. לפרשנות חשובה על הדו"ח ראו: David E. Sanger and William J. Broad, "Watchdog Finds Evidence that Iran Worked on Nuclear Triggers", *New York Times*, May 24, 2011.
- 2 ראו: Colum Lynch and Glenn Kessler, "UN imposes another round of sanctions on Iran", *Washington Post*, June 10, 2010.
- 3 Mark Landler, "U.S. Says Sanctions Hurt Iran Nuclear Program", *New York Times*, January 10, 2011.
- 4 ראו לדוגמה: David Kay, "As the Worm Turns", *National Interest*, October 1, 2010.

- 5 Mike Shuster, "Inside the United States' Secret Sabotage of Iran" and "Covert War with Iran: 'A Wilderness of Mirrors'", *NPR*, May 9 and 10, 2011. לשעבר בכיר ב-CIA ועתה במכון ברוקינגס: "אין ספק כמעט שמתנהלת מלחמה סמויה נגד איראן. משתתפים בה לפחות שני שחקנים: ארצות הברית וישראל".
- 6 לגבי ההצהרה על לוח הזמנים של איראן לקראת פצצה גרעינית, ראו: אלי ברדנשטיין, "מאיר דגן: איראן לא תשיג פצצה גרעינית עד 2015" **מעריב**, 6 בינואר 2011. <http://www.nrg.co.il/online/1/ART2/197/885.html>
- להצהרה המאוחרת יותר ראו: יוסי מלמן, "ראש המוסד לשעבר, מאיר דגן: תקיפה באיראן - הדבר הכי מטופש ששמעתי" **הארץ**, 7 במאי 2011. <http://www.haaretz.co.il/hasite/spages/1227210.html>
- דגן השמיע שוב את התנגדותו לפעולה צבאית בכנס שנערך באוניברסיטת תל אביב בתחילת יוני: "Dagan: Iran Strike – Only as Last Resort", *ynet News*, June 1 2011.
- 7 Marc Lynch, *Upheaval: U.S. Policy towards Iran in a Changing Middle East*, Center for New American Security, June 2011, p. 5. (ההדגשה שלי).
- 8 "Iran Sanctions Bill Introduced in Congress", *Global Security Newswire*, May 16, 2011.
- 9 "Iran Ready to Resolve Dispute over Nuclear Program, with Conditions", *CNN Wire Staff*, July 28, 2010.
- 10 צבי בראל, "צל מאיים של איראן", **הארץ**, 13 באפריל 2011.
- 11 אמילי לנדאו, "בחרין - המבחן הבא לנשיא אובמה", וואלה!, 18 בפברואר 2011; דייוויד סנגר מציין ש"הכלת הכוח של איראן נותרה המטרה המרכזית של [צוות אובמה] במזרח התיכון. כל החלטה, מלוב ועד תימן, בחרין וסוריה, נבחנת תחת הפריזמה של כיצד היא תשפיע על מה שהיה עד אמצע ינואר השיקול הדומיננטי באסטרטגיה האזורית של ממשל אובמה: כיצד להאט את ההתקדמות הגרעינית של איראן ולוּרז הזדמנויות להתקוממות מוצלחת שם"; David E. Sanger, "The Larger Game in the Middle East: Iran", *New York Times*, April 2, 2011.
- 12 Jeffrey Goldberg, "The Point of No Return", *The Atlantic*, September 2010.
- 13 גידי וייץ, "שר הביטחון אהוד ברק: איראן לא תשתמש נגדנו בפצצה גרעינית", **הארץ**, 5 במאי 2011.
- 14 Ethan Bronner, "Obama to Meet with Mideast Leaders", *New York Times*, September 21, 2009.
- 15 פסקה זאת מבוססת על: Emily B. Landau, "Can the US Contain a Nuclear Iran?", *INSS Insight*, no. 171, March 24, 2010.
- 16 ראו לדוגמה דברי שר ההגנה של ארצות הברית, רוברט גייטס, שהזהיר באפריל 2009 מפני התוצאות המסוכנות של התקפה על איראן, כשאמר שתקיפה של המתקנים הגרעיניים שלה רק תאחד אותה, "תחזק את נחישותם שתהיה להם תוכנית גרעינית, וכן תעורר בכל המדינה שנאת נצח למי שיכה בה": *Los Angeles Times*, April 16, 2009. אמר ראש המטות המשולבים של צבא ארצות הברית, מייק מאלן, בהתייחסו לאפשרות של התקפה על המתקנים הגרעיניים של איראן, ש"התפרצות של קונפליקט תהיה בעיה מאוד מאוד גדולה לכולנו, ואני מודאג מהתוצאות שלא התכוונו אליהן", *Global Security Newswire*, February 16, 2010.